

NÂZİR

Nâzır unvanlı görevler büyük çeşitlilik gösterir. Devletin ihtiyaç duyduğu türlü malzemenin imali, top dökümü, bina ve gemi yapımı, tamiri veya sökülmesi gibi işleri sonuçlandırmak üzere geçici nitelikte görevlendirmelerde genellikle bu terim kullanılmıştır. Ayrıca birçok kurum veya faaliyetin yönetilmesi yahut sadece kuralara uygunluğunun denetlenmesi işiyle ilgili görevlilere de nâzır denmiştir.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren nâzır terimine en yaygın şekilde mukâtaaların vergilendirilmesinde rastlanır. Burada nâzırların vergilendirmeye doğrudan katılmak yerine bir veya daha fazla sancağı kapsayan belirli bir bölgedeki mukâtaaları vergilendirecek olan mültezimlerin bulunması, merkeze arzedilmesi ve ihale yapıldıktan sonra denetlenmesi gibi görevleri vardı. Mültezimler askerî veya reâyâ, müslüman veya gayri müslim, yerli veya yabancı olabildiği halde mukâtaa nâzırları hemen her zaman askerî zümre mensubuydu. Başlangıçta bunların çoğunluğunu kadılar oluşturunken XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra merkezden gönderilen çavuş, sipahi, müteferrika veya mahallindeki timar ve zeâmet sahibi olanlar bu görevleri üstlenmiştir. Sancak beyi, beylerbeyi ve vali gibi yüksek rütbeliler daha ziyade "nâzır-ı emvâl" adıyla görevlendiriliyordu. Ayrıca mukâtaa nâzırları giderek kefil, kabzımal gibi rolleri de üstlenerek mültezimliğe daha yakın konumlara girmeye başladıkları zaman birçok nâzır kontrol etmek üzere "nâzır-ı nüzzâr" ismiyle daha üst düzeyde bir görevli ortaya çıkmıştır.

Mukâtaa iltizamlarında XVII. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle mâlikâne sisteminin doğuşunun ardından mukâtaa nâzırlığı ortadan kalkmış, ancak bazı yerlerdeki nâzırlıklar birer mukâtaa birimi haline getirilerek mâlikâne veya iltizamla yönetilmeye başlanmıştır. Büyük çoğunluğu başmukâtaa kalemine bağlı mukâtaa-i nezâret-i Filibe, İbrail, Kili, Silistre, Vidin, Üsküp ve Midilli vb.nde zikredilen nezâret kelimesinin XVI-XVII. yüzyıllardaki nâzırlıklarla ilgili artık kalmamıştır.

Nâzır teriminin çokça kullanıldığı bir alan da vakıf sektörüdür. Burada nâzır mütevellinin vakıfla alâkalı tasarruflarını denetlemekle görevli bir mercidir. İslâm hukukunda nezâret görevi yargıya ait bir yetkidir. Ancak Osmanlı vakıflarının çoğunluğunu oluşturan sultan ve vezir vakıflarında nezâret görevi sadrazam, şeyhülislâm, Bâbüssaâde ağaları gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerine verilmiştir. Bunlar XVI. yüz-

yılın sonlarından itibaren birer nezâret birimi halinde örgütlenerek genişlemiş ve nihayet 1826'da Evkâf-ı Hümâyün Nezâret-i'ne dönüştürülmüştür.

Nâzır kavramının özü yönetmek ve denetlemektir. Kavramdaki fiilin hedefi eşya veya hayvan değil insandır. Konunun eşya ve hayvan olduğu durumlarda da yönetilen ve denetlenen bunlar değil bunlarla alâkalı görevlilerdir. Nâzır unvanı almak için bazı özel vakıf nâzırları hariç normalde askerî zümreye mensup bulunmak ve hiyerarşide bir kademeye ulaşmış olmak gerekiyordu. Çeşitli kurum ve faaliyetlerde görevli nâzırların rütbeleri yönettikleri birimlerin önemine göre değişirdi. En alt düzeyde su nâzırı, şişehâne nâzırı, kapan nâzırı gibi görevler esnaf yöneticilikleri mertebesindeydi. Bu düzeyden başlayarak yukarıya doğru çavuş, müteferrika, zaîm veya bürokraside hâcegan rütbelerine kadar açılan yelpaze içindeki nâzırlar arasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar aslı görev itibarıyla daha yüksek rütbelilerine rastlanmaz. Büyük sultan vakıfları ile vergi iltizam usulünde görülen bir kısım yüksek rütbeli nâzırlıklar ise her zaman için birer ek görev niteliğinde kalmıştır. Bürokraside XVII ve XVIII. yüzyıllarda aslı görev olarak nâzır unvanı taşıyan en yüksek rütbeli yöneticiler Baruthâne, Tophâne ve Darphâne gibi az sayıda kurumda söz konusuydu ve rütbeleri de hâcegan zümresinin orta tabakalarını pek geçmezdi. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarındaki reform ve modernleşme hareketleriyle birlikte bu durum belirgin şekilde değişmeye başladı. Yeni ortaya çıkan veya önemli değişimlere sahne olan birçok malî, idarî ve askerî kurum birer nâzır idaresinde örgütlendi. Nizâm-ı Cedid adıyla 1793'te oluşturulan yeni ordunun yöneticisine ait görev unvanı talimli asker nâzırı oldu. Aynı yıl kurulan zahire hazinesinin başına bir nâzır getirildi. 1804'te örgütlenen Tersane hazinesinin yöneticisine Bahriye nâzır unvanı verildi. XIX. yüzyılın ilk çeyreği içinde teşekkül eden Evkâf-ı Hümâyün, cerîde, mukâtaat, masârifat, mühimmât-ı harbiyye ve daha birçok bürokratik birimin hemen hepsi birer nezâret şeklinde örgütlendi. Bu süreç 1830'lu yıllarda hızlanıp yaygınlaşırken nâzırlara verilen rütbeler de giderek yükseldi. Günümüzün bakanlıklarına muadil oluşturulan Dahiliye ve Hariciye nâzırlıkları ile birlikte yükselmeye devam eden rütbeler nihayet Şubat 1838'de kurulan umûr-ı mâliyye nâzırına Osmanlı yönetim hiyerarşisinin en yüksek rütbesi olan vezirlik rütbesinin verilmesiyle zirveye ulaşarak tamamlanmış oldu. Bununla birlikte

daha alt düzeydeki birimlerin yöneticilerine, yeni kurulan fabrikalardan çeşitli okulların idarecilerine, hatta aynı okulda ders programını yapanlara kadar irili ufaklı pek çok görevliye de nâzır unvanı verilmesi sürdürüldü. Bu küçük rütbeli nâzırlıkların çoğu zamanla müdür, memur gibi unvanlara dönüştürüldü. Ancak nâzır terimini hükümeti oluşturan en üst düzeydeki yönetim birimlerine inhisar ettirme süreci imparatorluğun sonuna kadar tamamlanamadı. Ondan sonra ise nâzır ve nezâret kelimeleri tamamen terkedildi. Bugün kullanılmakta olan bakan ve bakanlık kelimeleri bu eski terimlerin Türkçe karşılıklarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 244, s. 184; nr. 692, s. 309; nr. 3922, s. 100; nr. 6910, s. 28, 31, 59, 83; nr. 9825, s. 6; nr. 9862, s. 199; nr. 9868, s. 190; nr. 10143, s. 216; nr. 10177, s. 4; BA, D.MMK, dosya nr. 1/25; nr. 5/113; BA, D.MMK, DHN, dosya nr. 30/67; BA, D.BŞM, nr. 20, s. 8, 144; nr. 53, s. 2-27, nr. 6452, s. 4; BA, D.BŞM.DRB, dosya nr. 14/33; BA, MD, nr. 5, hk. 546; nr. 85, hk. 29, 546, 673; BA, A.RSK, nr. 247-B, s. 9-15; Fatih Sultan Mehmed, *Kânünnâme-i Âli Osman* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 9; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 740-743, 794; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 52, 86, 98, 195, 204; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 301, 572; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, II, 546-550; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlipleri*, İstanbul 1991, III, 115; Bilmen, *Kamus*, IV, 159; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 106, 120, 152, 158-159; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 96; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, s. 66-144; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmir: XVI-XVIII. Yüzyıllar* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10, 70; Bakı Çakar, *Osmanlı Mukataa Sistemi: XVI-XVIII. Yüzyıl*, İstanbul 2003, s. 124-127; P. Fodor, "Some Notes on Ottoman Tax Farming in Hungary", *AOH*, LIV/4 (2001), s. 427-435; Halil Sahillioğlu, "Emin", *DİA*, XI, 111-112.

MEHMET GENÇ

NÂZİÂT SÜRESİ

(سورة النازعات)

Kur'an'ın Kerim'in
yetmiş dokuzuncu süresi.

Mekke döneminin sonlarında nâzil olmuştur. Adını ilk âyette geçen "şiddetle çekip anılar" anlamındaki nâziât kelimesinden alır. Buhârî, bab başlığında sürenin adını ilk âyetinin başlangıcından alarak Ve'n-Nâziât şeklinde gösterir (Buhârî, "Tef-

sîr", 79). 14. âyete işaretle "Sâhire" (mahşer yeri), 34. âyete işaretle "tâmme" (büyük felâket) isimleriyle de anılır (Âlûsî, XXX, 22). Kırk altı âyet olup fâsılası " , م , , ا " harfleridir.

Sûrenin ana konusu, kıyametın vuku bulacağını anlatmak ve dünyada iyi davrananlarla kötü davrananların âhirette varacakları mekânları haber vermektir. Bu çerçevede sûrenin muhtevasını üç bölüm halinde ele almak mümkündür. Birinci bölüm, Amme cüzü içinde Nâziât'la birlikte on bir defa tekrarlanan ve anlatımı pekiştirmeyi, konunun önemini vurgulamayı amaçlayan yemin ifadesiyle başlar. Burada üzerine yemin edilen ve beş sıfatla nitelendirilen varlıklar gök cisimleri olabileceği gibi klasik dönem İslâm âlimlerinin belirttiği üzere insanların ruhunu kabzeden ve evrenin yönetiminde görevlendirilen melekler de olabilir (Taberî, XXIV, 59, 61, 63; İbn Kesîr, VIII, 335). Kopuşunun dehşeti yürekleri titretecek olan kıyametın inkârcılar tarafından imkânsız görüldüğüne temas edildikten sonra onların bir anlık çığılın ardından kendilerini mahşer yerinde bulacakları bildirilir (âyet: 1-14). İkinci bölümde, Hz. Mûsâ döneminde Mısır kralı olup gururu ve azgınlığı ile bilinen ve huzûr-ı ilâhîde hesap vereceğini aklından geçirmeyen Firavun'un Mûsâ'nın gönül alıcı davetine karşılık adamlarını toplayıp, "Ben sizin en yüce rabbinizim" dediği haber verilir ve onun Allah tarafından dünyada da âhirette de ibret verici bir cezaya çarptırıldığı zikredilir (âyet: 15-26). Üçüncü bölümde kozmik düzenin bozulmasıyla gerçekleşecek olan kıyametın kopmasından önce düzenin kuruluş ve işleyişine etkileyici cümlelerle temas edilir, daha sonra "her şeye baskın gelen büyük felâket" diye nitelendirilen kıyametın vukuuna geçilir. Hak ve adalet tanımayıp dünya hayatını mânevî değerlere tercih eden kimselerin cehennem gireceği, rabbinin huzuruna çıkma endişesi taşıyıp nefsanî arzularına boyun eğmeyenlerin ise cennete gideceği zikredilir (âyet: 27-41). Son beş âyette kıyametın kopuş zamanının Hz. Peygamber'e sorulduğu, halbuki onu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, Resûlullah'ın bu konudaki görevinin onun endişesini taşıyanları uyarmaktan ibaret olduğu belirtilir ve ardından, inkârcıların onunla karşılaşmalarında dünyada sadece bir akşam vakti yahut kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanacakları ifade edilir.

Nâziât, Kur'an-ı Kerim'in altmış yedinci sûresi Mülk'ten itibaren başlayıp Kur'an'ın

sonuna kadar devam eden, dördü hariç hepsi Mekkî olan, pek azı müstesna kıyamet gününe temas eden sûreler arasında yer almış ve etkileyici üslûbuyla hitap ettiği herkese sorumluluk duygusu telkin etmeyi hedeflemiştir.

Mufassal grubu sûreler içinde yer alan Nâziât'ın Hz. Peygamber tarafından Meâric sûresiyle birlikte namazın bir rek'atında okunduğu rivayet edilmiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 6, 28; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XXIV, 59, 61, 63; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1425/2004, VI, 368; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; VII, 312; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 381; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'an*, VIII, 335; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhi 'an şedidiz-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Beyrut 1408/1987, II, 725; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut, ts. (Dâru ih-yâit-türâsî'l-Arabî), XXX, 22; Cemîl Nakvî, *Urdü Tefâsîr-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 97-109; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225, 307; Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *DİA*, I, 228; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", a.e., XV, 26; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", a.e., XXV, 120; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i en-Nâziât", *DMT*, IX, 403.

Nâziât sûresi hakkında genellikle Amme cüzü tefsirleri bağlamında çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Risâle fi tefsiri sûreti'n-Nâzi'ât* (*DİA*, XV, 26), Abdülhay Celvetî'nin *Tefsiri Ba'z-ı Süveri Kur'âniyye* (a.g.e., I, 228) ve Kazâbâdî'nin *Hâşiye 'alâ Tefsiri sûreti'n-Nebe'* ve'n-Nâzi'ât ve 'Abesse (a.g.e., XXV, 120) adlı eserleri zikredilebilir. Saâdetullah Han Muhammed'in *Levâmi'u'l-beyân* adlı kitabı (Haydarâbâd-Dekken 1345) Nebe' ve Nâziât sûrelerinin tefsirini içerir. Ayrıca Muhammed Mûbârek Abdullah'ın *Tefsiri cüz'i 'Amme ma'a muqaddimeti't-tesîr* (Kahire 1963) ve Mahmûd Ahmed Nahle'nin *Dirâsât Kur'âniyye fi cüz'i 'Amme* (İskenderiye

Nâziât sûresinin ilk âyetleri

1988) adlı çalışmaları sayılabilir. Urduca'da da çok sayıda Amme cüzü tefsiri yapılmıştır (Cemîl Nakvî, s. 97-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 79, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 6, 28; Müslim, "Fiten", 132, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XXIV, 59, 61, 63; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1425/2004, VI, 368; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; VII, 312; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 381; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'an*, VIII, 335; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhi 'an şedidiz-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Beyrut 1408/1987, II, 725; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut, ts. (Dâru ih-yâit-türâsî'l-Arabî), XXX, 22; Cemîl Nakvî, *Urdü Tefâsîr-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 97-109; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225, 307; Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *DİA*, I, 228; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", a.e., XV, 26; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", a.e., XXV, 120; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i en-Nâziât", *DMT*, IX, 403.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

NAZİLLİLİ MUHAMMED HAKKI

(ö. 1884)

Osmanlı âlimi, mutasavvıf.

Aydın'a bağlı Nazilli ilçesinin Güzelhisar köyünden olup babasının adı Ali, dedesinin adı İbrahim'dir. Memleketinde yedi sekiz yıl kadar ilim tahsil ettikten sonra Kahire'ye gitti ve Ezher'de uzun yıllar öğrenim gördü. Hac maksadıyla gittiği Medine'de birçok âlimle tanışma fırsatı buldu ve Şeyh Mustafa el-Hindî'ye intisap etti. 1855'te Mekke'de, Nakşibendî-Müceddidî tarikatı şeyhlerinden Abdullah ed-Dihlevî'nin halifesi Muhammed Can Hindî'nin halifelerinden Ödemişli Hacı Halil Hilmi Efendi'den hilâfet, ayrıca Şeyh Muhammed et-Tûnisî, Zeynüddin el-Mekkî, Muhammed es-Senûsî'den icâzet aldı. 1884 yılında Mekke'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Hâzinetü'l-esrâr ve celiletü'l-ezkâr*. Eserde Kur'an-ı Kerim'in ve bazı sûrelerin esrar ve havassı, nâfile ibadetler, çeşitli itikadî meseleler üzerinde durulmaktadır. Müellif eserin sonuna kendisine kadar gelen Hâcegân silsilesini, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *et-Tedbirâtü'l-ilâhiyye*'sinin metnini, mürşid-i kâmilin âlâmetleri hakkında Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin vasiyetini ilâve etmiştir (Kahire 1286, 1289, 1297, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1330, 1331; İstanbul 1305, 1325; Beyrut 1349, 1987, 1995). Kitabı Celal Yıldız